

Doporučená četba

Dobrým a všeobecně přístupným úvodem do analýzy metafor je práce Lakoffa a Johnsona (2002/1980), shrnutí přístupů a výsledků analýzy metafor nalezneme ve sborníku vydaném Ortonym (Ortony, 1993). Nad možnostmi analýzy metafor v oboru mezinárodních vztahů se zamýšlí sborník vydaný Beerem a De Landtsheerovou (2004), který obsahuje řadu zajímavých příspěvků, přičemž práce De Landtsheerové a De Vrijové a práce Andersonova (De Landtsheer a De Vrij, 2004; Anderson, 2004) se vymykají běžnému přístupu svým důrazem na kvantitativní a kauzální přístup. Kromě prací rozepíraných v této kapitole (Druhlák, 2006a; Chilton, 1996; Lakoff, 1996) je k dispozici řada dalších zdařilých aplikací analýzy metafor v politických vědách (Chilton a Lakoff, 1995; Hülsse, 2003; Luoma-aho, 2004; Milliken, 1996; Musolf, 1995, 2000, 2001). V češtině nabízí základní informace o studiu metafor v mezinárodních vztazích Druhlák (2005, 2006b).

Otázky

- Co je zdrojová oblast metafor?
- Lze metaforu studovat kvantitativně? Jak?
- Navrhnete cílovou oblast vašeho výzkumu a pokuste se k ní dedukovat několik zdrojových oblastí.
- Jaká řečová společenství přicházejí v úvahu pro váš výzkum?
- Jak byste postupovali při sestavování korpusu?

6

Etnografie

Elsa Tulmets, Vít Štřítecký

Člen této kapitoly bude ukázat, jak je možné využít etnologickou a antropologickou metodologii ve sféře politické vědy. Kapitola se zaměří především na studium „organizační kultury“, což je téma blízké sociologii organizací a přístupům studujícím politické instituce a elity. Nejprve však bude nutné objasnit rozdíl mezi třemi termíny: etnografií, etnologií a antropologií. Odlišnost používání těchto termínů je třeba vnímat především v kontextu jednotlivých dominantních národních škol, tedy americké, britské a francouzské a částečně i německé, kde se tyto disciplíny rozvíjely především v průběhu 19. století. Etnografií lze označit za metodologii používanou v antropologii (termín užívaný v anglosaském světě) a etnologii (termín užívaný ve Francii) sloužící k analýze sociálních skupin a společností. Zatímco etnografie v sobě skrývá metody pro zkoumání empirické reality, etnologie a antropologie jsou chápány jako (komparativní) syntézy vědeckého studia tradičních společností založené na dlouhodobém a detailním zkoumání daného společenství (Laburthe-Tolra a Warnier, 1993, s. 50; Bonte a Izard, 1992, s. 470).

Chceme-li porozumět tomu, jak se etnografie rozvíjela jako metodologie výzkumu v politické vědě, je třeba vrátit se k jejím počátkům. Původním členem etnografie je popisovat etnické skupiny, které se vyznačují kulturou a způsobem života, které jsou odlišné od života charakteristického pro industriální společnosti. První etnografové často doprovázeli misionáře či nejryznější cestovatele na jejich objevitelských cestách a všímali si odlišných a z jejich pohledu velmi často podivných nových kultur. Postupem času se hlavní směr bádání přesunul z pouhého popisu společností a společenství k porozumění a interpretaci sociálního chování. V těchto momentech se zrodila moderní antropologie a etnologie, což jsou synonyma odkazující pouze na národní vědecký kontext. Průkopnickými a dnes již klasickými antropologickými pracemi se pak staly například Evans-Pritchardova studie nuerské komunity v jižním Súdánu (Evans-Pritchard, 1940) nebo práce Lévi-Strausse zabývající se indiány kmene Nambiwara žijícími v brazilských deštných pralesích (Lévi-Strauss, 1955). Další výrazná vlna následovala v období dekolonizace, která v rámci hledání nových témat přinesla výrazný impuls

pro antropologické bádání především ve Velké Británii a Francii, o něco méně i ve Spojených státech.

Se vzrůstajícím vlivem industrializace přišli sociologové z americké ch-
cagské školy s nápadem využít výzkumných nástrojů již etablované antro-
pologie při studiu společenských nerovností a života v městských zónách.
Klíčovými tématy byly otázky vzniku společenských problémů a možnosti
společenských změn, které by vedly ke zlepšení situace částečně odcizených či
diskriminovaných skupin obyvatele. Jako jsou starší lidé, děti či nejchudší
dělnické třídy (McNabb, 2004, s. 399). Celý proces akceleroval také fakt,
že v rámci dekolonizace v druhé polovině 20. století mnozí antropologové
ztratili přístup ke studovaným objektům a museli tak hledat nová témata,
která by ospravedlnila existenci jejich vědecké disciplíny a zároveň přinesla
nový přístup potřebných finančních prostředků. Výsledkem byly studie zabý-
vající se novými elitami v postkoloniálním světě (Shore a Nugent, 2002)
nebo přesunutí hlavního zájmu ze studia původního obyvatelstva na studium
lidí zjištěných v „moderních“ společnostech. Tím se antropologové dostali do
začali zabývat například analýzou sociologického zkoumání. Antropologové se tak
institucemi ve Spojených státech i Evropě (Hymes, 1972; Boissevain a Friedl,
1975; Abélas a Jendy; Vincenzi, 2002). Moderní antropologii tedy lze
charakterizovat jako „studium lidstva, nejenom původního obyvatelstva“
(Boissevain a Friedl, 1975, s. 9).

Někteří antropologové postupně začali studovat také zvyky nejrůznějších
komunit a etnických menšin v rámci národních států nebo při jejich hranicích
(např. MacDonald, 1993). Pokud se navíc začali zabývat národním politič-
kým, byrokratickým i administrativním institucemi, museli obhájit svůj
přístup v tradičně politologické sféře zájmu. Jejich obhajoba byla založena
převážně na využití nových specifických metod a velmi často také na zdůraznění
fenoménu politické „kultury“. Podle McNabba je etnografie „jedním z něko-
líka důležitých přístupů ke studiu „kultury“ jako aktu vládnutí (*governance*),
formování veřejných politik a administrace nejrůznějších vládních funkcí
a agentur“ (McNabb, 2004, s. 401). Poté co se etnografové nejprve zaměřili
na národní instituce, došlo také k rozšíření jejich zájmu na instituce mezi-
národní (OSN, MMF či Světová banka) a supranacionální (EU). Přestože
antropologové a sociologové v rámci této problematiky do značné míry sdílejí
metodologii etnografického přístupu, nadále se liší objekty jejich výzkumu.
Jak vysvětluje McNabb, mezi sociologickými a antropologickými etnografic-
kými studii nadále existuje pomyslná dělící čára: „Pravděpodobně nej-
snazší cestou, jak oba přístupy rozdělit, je připomenout si, že sociologové

se primárně zabývají vlivem sociálních okolností a situací na lidské životy,
zatímco antropologové více zajímá role kultury či subkultury v chování lidí.“
(McNabb, 2004, s. 401) Podobná rozdělení jsou však spíše intuitivní a je
zjevné, že oba přístupy zdůrazňující jednotlivé aspekty sociální reality se
navzájem velmi ovlivňují a mají tak své místo ve studiu politické vědy.

Tato kapitola bude mít následující strukturu. V první části se bude zabý-
vat ontologickými a epistemologickými debatami v rámci etnografického
přístupu. Pokusí se ukázat, zda etnografie patří mezi strukturální přístupy,
nebo se orientuje spíše na aktéry. Z epistemologického hlediska pak objasní,
proč etnografie sociální jevy spíše interpretuje, než vysvětluje. V další části se
bude zabývat úrovněmi a jednotkami analýzy, kde také zdůrazní důležitost
konceptu organizační kultury. Poté se zaměří na etnografickou metodologii,
její nástroje a její využití v politické vědě. Ještě než přejde k případovým
studiím, pokusí se ukázat, že etnografie nabízí jen omezenou možnost zobe-
ňování a neumožňuje tak vytvoření velké teorie. Závěrečné případové studie
týkající se francouzského parlamentu (národní instituce) a Evropské komise
(nadnárodní instituce) by pak měly poskytnout ještě přesnější představu
o aplikaci této metodologie.

6.1 Epistemologické a ontologické předpoklady

V rámci etnografického přístupu se rozvinulo hned několik ontologických
a epistemologických debat v závislosti na konkrétní disciplíně či epoše, ve
kterých byl přístup používán.

Struktura, nebo aktér? Interpretace, či vysvětlení?

Ontologická debata na poli etnografické metodologie je blíže spojena se
způsobem, jakým je tato metodologie užívána v disciplínách antropologie,
sociologie či politické vědy. V zásadě můžeme rozlišovat mezi přístupy zdů-
razňujícími strukturu a přístupy orientujícími se na aktéry (Coulon, 1995,
s. 31–32). Klasické otázky „problému aktér–struktura“ vyústily v rámci
etnografie ve dva pohledy na instituce. Instituce je tak možné chápat jako
sociální formy nezávislé na aktérech, tedy jako soubory norem, které jsou
aktérům bez jejich vlivu vnucovány. Druhou možností je nahlížet na instituce
skrze vztahy, které s nimi aktéři mají. Z tohoto pohledu pak aktéři instituce
vlastně permanentně vytvářejí. Jak již bylo naznačeno, tyto dva pohledy ne-

jsou nové a navazují na tradiční ontologické spory. Nejen v rámci etnografie však postupně zesílil třetí proud, podle kterého je třeba brát v úvahu aktéry i strukturu souběžně, neboť se vzájemně ovlivňují.

Z čistě strukturálních přístupů je možné zmínit **sociální a funkcionalistickou antropologii** (Durkheim, Malinowski či Radcliff-Brown), která se zabývá soudržností a integritivním charakterem institucí, jako jsou rodina či morální a náboženské instituce, a jejich vlivem na společenské vztahy. **Systémovou antropologii** či **antropologii komunikace** (Alto či Bateson), jež zkoumá procesy vzájemné interakce, které vytvářejí určité systémy výměny. Dále můžeme uvést **difuzionistickou antropologii, kulturní difuzionismus** či **evolucionismus** (Basiban, Ratzel, či Boas), které zajímá komparace „klíčových prvků“ nejprůběžnějších kultur. **Strukturální antropologii** (Lévi-Strauss), která nestuduje „slova“, ale spíše „jazyk“. Zároveň se nezabývá tím, co lidé vědomě dělají, ale spíše systémem, jenz jejich jednání ovlivňuje, který si však neuvědomují.

Výše uvedené strukturální přístupy se všechny nacházejí blízko strukturální sociologie, která je často považována za doplňkovou disciplínu antropologie. Přestože výrazná většina antropologických přístupů má alespoň částečně strukturální orientaci, některé marginální přístupy se dominantně zabývají rolí individuálních aktérů, a mají tak blízko k sociologii jednání. Hlavním příkladem by mohla být **etnometodologie** (Coulon či Garfinkel).

Mezi oběma krajními pozicemi však existuje třetí proud, který v rámci zkoumání strukturálních vlastností zohledňuje zároveň i roli jednotlivců. Pro zástánce tohoto přístupu je antropologie disciplínou, která je zcela nezávislá na sociologii. Mezi hlavní přístupy tohoto proudu patří především **kulturní antropologie** (Sapir, Mead či Benedict), podle které má každá kultura určité zvláštnosti. Kulturní antropologie se tak nesusoudí na fungování institucí, ale spíše na chování jednotlivců, které odráží konkrétní kulturu daného společenství. Za její součást je často považována **symbolická antropologie** (Geertz), která vnímá kulturu jako systém symbolů (interpretaci významů), jež ovlivňují lidské jednání, dále **antropologie symbolických systémů** (Griaule), která spíše zkoumá roli tradičních příběhů, mýtů, hudby, tance, masek či jiných kulturních symbolů, jež vytvářejí a nímž „žijí“ sami aktéři. Jinými příklady tohoto proudu jsou **neoevolucionistická** či **dynamická antropologie** (White, Shalins, Gluckman, Balandier či Bastide), které vnímají aktéry i strukturu jako důležité faktory, jež je třeba vzít v úvahu při sledování společenských změn. Cílem je tedy vysvětlit společenské změny bez ohledu na to, jedná-li se o „moderní“ či „původní“ společenosti.

Výše uvedené rozdělení odráží ontologické debaty, které mají důležité epistemologické důsledky. Mimo jiné otevřely prostor pro vznik dalších epistemologických zcestí protichůdných přístupů, jako jsou etologie vyznačující se objektivním přístupem či etnometodologie, jež má naopak subjektivistické základy. Základní metodou etologie, která byla později aplikována také na lidská společenství, bylo pozorování zvířat. Je zřejmé, že výzkumník v takových případech nijak neintervenoval do zkoumané látky. Takový přístup tedy zcela izoluje předmět výzkumu a striktně rozděluje pozice pozorovatele a pozorovaného, což má zaručit objektivitu výzkumu. Tradiční kritickou výtkou však zůstává, že i výběr předmětů studia či organizace a prezentace výsledků jsou závislé na víceméně subjektivní interpretaci sociálního chování ze strany pozorovatele. Etnometodologie chce naopak vědecky „analyzovat metody či procedury, které lidé využívají v rámci běžných procesů každodenního života. Etnometodologie je analýzou běžných způsobů, které běžní lidé využívají k realizaci jejich běžného jednání“ (Coulon, 1995, s. 2) Podle etnometodologů jsou aktéři v rámci svých denních aktivit schopni porozumět a interpretovat svá jednání. Z tohoto důvodu nemůže existovat „přirozený rozdíl mezi metodami, které využívají členové jakéhokoli společenství k vzájemnému porozumění i k porozumění jejich sociálnímu světu, a metodami, jež používají profesionální sociologové k získání vědeckých poznatků o tom samém světě“ (Coulon, 1995, s. 32). Subjektivita výzkumu tak musí být zohodnocena a analyzována jako fenomén, který je součástí dané problematiky, tedy nachází se „uvnitř“. Jednou z tradičních kritických poznámek pak zůstává, že etnometodologové nemohou dělat výzkum v klasickém smyslu slova, neboť jsou vlastně zcela součástí fenoménu, který zkoumají.

Pro politology je však tento epistemologický rozpor spíše umělý. Klíčovou tendencí zůstává snaha najít střední cestu mezi oběma stranami sporu, která by umožnila, aby pozorovatel mohl být skutečným vnějším pozorovatelem, ale zároveň by reflektovala fakt, že je nevyhnutelnou součástí pozorovaného objektu (např. Bourdieu).

Z epistemologického hlediska je však v rámci etnografie významnější zmínit její čisté interpretativní charakter. Geertz připodobňuje člověka ke zvířeti zavěšenému do pavučiny významů, kterou si samo upředlo. Její analýzu tak podle Geertze nelze považovat „za experimentální vědu pátrající po zákonu, nýbrž za vědu interpretativní pátrající po významu“ (2000, s. 15). Jak ovšem pregnantně vyjádřil McVabb, celý etnografický výzkum je také neustálou opakovanou změnou mezi pozorováním a interpretací (1994, s. 407). Představení jednolivých nástrojů etnografie a jejich aplikace v závěrečné části kapitoly ukáže, že etnografova práce spočívá v subjektivním vnitřním

popisu zkoumaného prostředí. V rámci svého pozorování si etnograf všimá nejruznejších jevů, které mohou mít charakter rutinních procesů, či naopak mohou být v rámci daného prostředí nečekané a překvapivé. Stejně tak pečlivě zaznamenává všechny fenomény, ať už předstávají snadno pozorovatelné situace, nebo těžce postižitelné detaily. V klíčové fázi výzkumu se pak výzkumník snaží dané informace interpretovat a následně kategorizovat do typologií. Je tedy zřejmé, že etnograf nehledá kauzální vztahy, které by mohly vést k vysvětlení, ale s cílem porozumět daným jevům interpretuje jednotlivé významy, které odrážejí pozorovanou realitu.

Urovňe a jednotky analýzy

Prozkoumat problematiku úrovní či jednotek analýzy etnografických metod je důležité z hlediska výše zmíněným proměnám objektů zkoumání v průběhu času. Jak už kapitola naznačila, v rámci této metodologie postupně došlo k posunu od „původních“ „společensví k moderním společnostem, stejně jako k postupnému rozšiřování studia institucí až na úroveň mezinárodní a supranacionální. Obecně je možné říci, že badatelé užívající etnografickou metodologii se soustředí na kontextuální rámec objektu, což jim umožňuje zabývat se v důsledku všemi úrovními analýzy. Jak ovšem poznamenali Goddard, Llobera a Shore, „antropologové po generace bojují s problémem vztahování se k místní, národní či globální úrovni i s pokusem snadno podlehnout výhodám mikrostudia, které původně v antropologii převládaly“ (Goddard, Llobera a Shore, 1994, s. 29). Stejně tak důležité jako nabízet detailní mikroanalýzu nějakého předmětu je však pokoušet se objasňovat i širší kontext místních poměrů a zabývat se institucemi a praktikami, které definují a konstituují národní i supranacionální úrovně. Podobně je důležitá také historická dimenze, a to nejen k pochopení charakteru skupin a institucí, ale také pro celkové definování objektu studia (Goddard, Llobera a Shore, 1994, s. 29–30). Etnograf se velmi často k širším interpretacím a abstraktnějším analýzám dostává prostřednictvím stále lepší obeznamovanosti s drobnými záležitostmi. V těchto mikrokontextech se v důsledku setkává s „velkými“ skutečnostmi, jako jsou třeba témata „moci“, „útlaku“ či „násilí“ (Geertz, 2000, s. 32).

Z pohledu politologiů mohou etnografické metody pomoci k lepšímu pochopení politických institucí a vztahů mezi jednotlivci v rámci těchto institucí, které navíc implikují témata, jako jsou výměna informací, mocenské vztahy, osobní trajektorie, denní aktivity, rutina nebo socializace, a obecně to, co se skrývá pod termínem „politická kultura“ (Almond a Verba, 1963;

Badie, 1993; Cuche, 1996, s. 98–100). Pojetí „politické kultury“ lze odvodit od obecného etnografického chápání „kultury“ jako „systému zděděných koncepcí vyjádřených často v symbolických formách, prostřednictvím kterých lidé komunikují a zachovávají a rozvíjejí své životní postoje a znalosti“ (Geertz, 1973, s. 89). Pojem „politická kultura“ pak vznikl v kontextu dekolonizace. Vytvoření nových nezávislých států v této souvislosti zdůraznilo fakt, že export demokratických institucí nestačil k vytvoření fungujících demokracií a že každý národ má svůj vlastní systém hodnot a reprezentací, tedy svoji vlastní „národní kulturu“ (např. Almond a Verba, 1963).

Politici etnografové se však kromě zájmu o mezinárodní úroveň začali hlouběji zabývat také nižšími úrovními analýzy, než do které spadají národní státy. V tomto ohledu se důležitým pojmem stala „subkultura“. Analýza nejruznejších subkulturních vzorů chování a hodnot, které jsou přítomny ve společnosti, umožňuje lépe uchopit také specifickou kulturu politických a sociálních institucí, jako jsou například politické strany či instituce státní správy. Klíčovým pojmem v této souvislosti je **organizační kultura**, kterou však je možné definovat několika způsoby. Podle Scheina (1985, s. 25) organizační kultura odpovídá „sdíleným a implikovaným předpokladům, které existují v rámci určité skupiny a jež předurčují, jak budou členové této skupiny vnímat, přemýšlet a reagovat v různém prostředí“. Schwartzman (1993, s. 35) dále vysvětluje, že na kulturu lze hledět jako na formální či neformální organizaci. „Antropologové musí v rámci výzkumu pracovat uvnitř přirozených původních kulturních systémů, ale stejně tak se musí snažit hlouběji jim porozumět prostřednictvím srovnávací a kritické perspektivy“ (Schwartzman, 1993, s. 35). V závislosti na výběru jednotlivých případů je možné obhájit v zásadě tři ontologické přístupy. Kultura může být zkoumána 1) jako čisté strukturální fenomén, 2) jako prvek jednatelů a sňah aktérů, nebo 3) jako výsledek stálých vzájemných interakcí mezi strukturou a aktéry (více o kultuře a různých ontologických přístupech lze najít v Cuche, 1996, a také níže po představení hlavních etnografických nástrojů).

6.2 Co je součástí etnografické metodologie?

Jelikož etnografie nabízí v podstatě „grafický“ popis společnosti či společenské skupiny, její základní metodou porozumění je **zhuštěný popis**. Ten je výsledkem etnografova dlouhodobého pobytu v rámci zkoumané skupiny,

jejího pozorování, popisu životních způsobů komunity a organizace vztahů mezi členy. Politologové tuto metodu nevyužívají pouze k popisu, ale pokoušejí se prostřednictvím této metody daným společenstvím také porozumět. K podobným výzkumům většinou přidávají také ústní poznámky a vysvětlení a v závěrečných zprávách se snaží objasnit specifické způsoby a pravidla, jejichž pomocí získávali empirické poznatky nebo prostřednictvím kterých zprostředkovávají kulturní události. Těmto metodám se souhrnně říká **práce v terénu či zúčastněné pozorování**.

Se vznůstajícím zájmem o veřejné a politické instituce moderních společností ve druhé polovině 20. století byli antropologové nuceni poohlédnout se po vhodných metodologických nástrojích, které by odpovídaly jejich novému zájmu. Jednou z cest bylo upravení stávající etnografické metody, která byla původně vyvinuta ke zkoumání „neznámých společenství“ a nyní měla být aplikována na výzkum sféry „terra cognita“ moderních společností (Rogers, 1997). Z dnešního pohledu je možné říct, že „antropologický výzkum se zaměřuje na vybrané aspekty lokálního života, které jiné sociální vědy opomíjejí, neboť antropologové sledují a hledají rozdílné věci... Antropologická pozorování lokálního života tak mohou být velmi užitečná pro badatele, politické poradce či jiné společenské elity“ (O'Dowd a Wilson, 1996, s. 207). Z tohoto důvodu je zřejmé, že etnografický výzkum může poskytovat velmi významné korektivní výsledky výzkumů jiných odvětví sociálních věd, a to především těch, které spolupřijí na metody pracující s rozsáhlejšími datovými soubory. Nemí proto divu, že etnografická metodologie přilákala také politické vědy.

Metodologie kombinující různé nástroje

Společným rysem většiny antropologických přístupů je jejich srovnávací tendence a metoda dlouhodobého terénního výzkumu mezi menšími komunitami lidí. Etnografický terénní výzkum zahrnuje mnoho rozličných technik, jako například pozorování jednotlivců či skupin, hloubkové rozhovory s klíčovými postavami, kontrolované techniky pozorování nebo sběr primárních dokumentů. V zásadě je možné terénní výzkum rozdělit do šesti procesů:

1. **Zúčastněné pozorování.** Výsledkem tohoto pozorování je materiál, který výzkumník získá přímo na základě vlastní účasti na dané události. Pozorovatel často také naváže osobní vztahy se subjekty pozorování, které se snaží zachovat na delší dobu. Právě v bližším vztahu a výrazně větší důležitosti přikládané vzájemné důvěře se tato metoda liší od jiných. Je

typické, že zúčastněné pozorování přinese rozsáhlejší data od menšího počtu subjektů, než je tomu u jiných metod (McNabb, 1994, s. 409).

2. **Sběr biografií.** Jak ukazuje jiná kapitola této knihy (Horák, Tomalová) biografe mohou být důležitým zdrojem při rekonstrukcích založených na konfrontaci různých zdrojů informací, stejně jako jsou významné třeba při přípravách rozhovorů.

3. **Požírování rozhovorů.** Spíše z praktického hlediska je však v této věci třeba připomenout, že daný kontext ne vždy umožňuje nahrávat diskusi, a proto bývá určitá opatrnost a umírněnost namístě.

4. **Zápisky z terénu.** Tyto poznámky zachycují události, incidenty nebo třeba denní rutinu, tedy v podstatě cokoliv, co se v době dění zdá relevantní pro daný výzkum.

5. **Interpretace poznatků.** Poznátky jsou často interpretovány na základě klíčových slov, která odpovídají zaměření projektu. Takto připravený materiál pak může sloužit jako východisko pro lingvistickou či diskurzivní analýzu, srovnávání nebo k případovým studiím.

6. **Závěrečné zprávy.** Závěrečné zprávy pak shrnují poznatky z osobních pozorování, terénních poznámek a interpretací.

Abychom lépe porozuměli, jak byl tento přístup adaptován na studium organizací kultury a na širší sféru politické vědy vůbec, není bez zajímavosti podívat se na průkopnické studie na poli etnografie organizací tzv. Hawthorňovy studie (detailnější analýzu nabízí Schwartzman, 1993). Tyto studie iniciovala v roce 1927 společnost Western Electric ve Spojených státech. Management společnosti tehdy zajímala případná spojitost mezi únavou a jednotvárností práce na jedné a spokojenosti či nespokojenosti v práci na straně druhé. Jednalo se o Hawthorňovu továrnu, která zaměstnávala okolo 29 tisíc lidí v Chicagu a Cicero v státě Illinois. Jelikož první výzkumné pokusy nepřinesly křídlené výsledky, výzkumný tým přišel s nápadem nahradit tradiční metody metodou etnografickou. Součástí výzkumu se tak staly osobní rozhovory s dělníky a ostatními zaměstnanci či přímá pozorování, která vedli pozorovatele přímo ve společnosti. Hawthorňova studie především ukázala, „že je více než vhodné ponechat prostor pro možnou změnu a rozvinutí výzkumných otázek a metod v průběhu zkoumání“ (Schwartzman, 1993, s. 15).

Výzkumný projekt, který proběhl v Hawthorňově továrně, také poukázal na zásadní důležitost „faktoru (mezi)lidských vztahů“ na pracovišti a připravil tak půdu pro další studie, které se vydaly tímto směrem (za všechny můžeme zmínit práce Eliota Chapla nebo W. Lloyda Warnera). Badatelé

zabývající se „(mezi)lidskými vztahy“ tak pokračovali a rozšiřovali teoretické a metodologické poselství Hawthornu. Jako první přinesli do slovníku organizací analýzy termín **kultura**, „který vznikl postupným rozvíjením způsobů kombinování rozhovorů a pozorování vzájemných interakcí ve specifických pracovních podmínkách, čímž v podstatě již o několik dekád dříve antipocipovali studia organizační kultury, která se plně rozvinula až v osmdesátých letech 20. století“ (Schwartzman, 1993, s. 26). Zároveň také zdůraznili potenciál, který se skrývá ve studiu vzorů a pravidelnosti vzájemného působení a rutiny v kontextu zaměstnání, čímž do značné míry předvídali tendence současné antropologie zabývat se právě těmito problémy a fenomény obecně stejně jako při studiu organizací a nejrůznějších komunit (Schwartzman, 1993, s. 26–27). Moderní studie z oblasti antropologie práce užívají stejně nebo velmi podobné metody (pozorování, rozhovory; analýza diskurzu, sběr dokumentů či historickou analýzu) ke sledování vnitřních firemních a organizačních kultur. Jejich cílem je zachycení každodenního běžného chování, které obsahuje prvky rutiny či zvyku v rámci běžných pracovních úkonů, jako jsou pracovní schůzky, diskuse či neformální vnitřní komunikační procesy.

Obecně lze říct, že metoda zůstává stále stejná a může být shrnuta pod pojem terénní analýza. Nicméně proces terénní analýzy v konkrétní organizaci může obsahovat rozdílné kroky a výzkumník by si měl být vědom určitých možných metodologických komplikací (Schwartzman, 1993, s. 48–67):

1. Z hlediska pozdější analýzy je zásadní přípravná fáze, která předchází terénní analýze. Výzkumník by měl nashromáždit co nejvíce dostupných informací a předem vytipovat vhodné předměty zájmu či třeba osoby k rozhovoru.
2. Vstup do organizace nebo mezi členy skupiny je důležitý a vyžaduje pečlivou úvahu především nad vlastní prezentací. Klíčovým problémem může být rozdíl mezi sociálním prostředím, ze kterého pozorovatel přichází, a jež se naopak chystá zkoumat.
3. Jak už se tato kapitola pokusila zdůraznit, není pouhou banalitou uvědomit si, že výzkumník sám hraje důležitou roli v celém výzkumu a může ho výrazně ovlivnit, například zvoleným způsobem sběru dat a informací.
4. Je důležité analyzovat pravidelné i nepravidelné události, které mohou být zdrojem cenných informací.
5. Je třeba identifikovat možné komplikace na nejrůznějších úrovních. Příkladem mohou být rozdíly mezi kulturou badatele a kulturou zkoumaného prostředí, mezi zjevnou a skrytou kulturou nebo třeba mezi rétorikou a skutečnými činy.

Správné ošetření těchto problémů může otevřít cestu k novým a originálním informacím o zkoumaném objektu. Jelikož etnografický výzkum vlastních a dobře známých kulturních fenoménů je spíše obtížný, neboť je těžší vytvořit si potřebný odstup od těchto událostí a aktivit, můžeme říct, že určitá záhada či neuvěřitelný nebo nepochopený jev jsou dobrá východiska pro tento typ výzkumu. Antropologie ráda otvírá „černé skříňky“ organizací, prostřednictvím kterých je možné zjistit více o jejich vnitřním fungování. Tato orientace ovšem také dává etnografiu jistě nezanebatelnou možnost prezentovat potenciálně „banální“ či „nudné“ závěry zajímavým způsobem, tak aby přitáhly čtenářovu pozornost.

Předměty studia politikologie jsou však poměrně specifické. Výzkumník často nemůže strávit delší čas v terénu, některé objekty jsou navíc jen obtížně dosažitelné a také přístup k důležitým informacím může být často problematický. Pro potřeby politikologie je tedy třeba etnografické metody získávání a analýzy dat poněkud upravit:

1. **Terénní výzkum.** Z hlediska politologického výzkumu většinou není klíčová délka terénního pobytu, tedy čas fyzicky strávený v rámci zkoumané skupiny. Obvykle stačí několik, či dokonce pouze jeden kratší pobyt, v průběhu kterého badatel položí předem stanovené otázky a zapíše si výsledky svých pozorování. Nejčastější metodou užívanou v těchto případech je rozhovor, velmi užitečné však mohou být i participace na profesních setkáních a konferencích či stáže a krátkodobé pracovní poměry.
2. **Pozice výzkumníka.** Jak už jsme zmínili, etnografická metoda je po metodologické stránce velmi citlivá na způsob, kterým se výzkumník prezentuje jednotlivci nebo skupině, jakým způsobem formuluje otázky či participuje na chodu organizace v době pozorování. Přestože etnografie je především metodou, pomocí které je možné studovat „zvláštní“ a neznámé stránky různých společenství, neměli bychom zapomínat, že pouhá příslušnost výzkumníka k určité společnosti ještě neznamená, že plně rozumí všem jejím pravidlům a zvykům. Politické a veřejné instituce mohou mít specifické kódy oblékání či vyjadřování, mají často nastaveno vlastní chápání pracovní hierarchie či kolegiality, ale může v nich existovat i větší citlivost vůči nahrávání rozhovorů. I badatel ze stejného kulturního prostoru, který přichází na stáž třeba z univerzitního či výzkumného prostředí, musí podobné problémy předvídat. Stejně tak si ovšem musí být vědom výše zmíněného epistemologického problému, tedy že působí jako pozorovatel a současně spoluvytváří fenomény, které pozoruje. V neposlední řadě je také třeba přizpůsobit i klasické techniky

- (např. rozhovor) kontextu využití (Cohen, 1999). Rozhovor připravovaný s členem politické strany či výše postaveným člověkem v hierarchii veřejných úřadů je samozřejmě rozdílný od rozhovoru s náhodnými chodci na ulici. Už z podstaty svých funkcí a tomu odpovídajících zkušeností jsou politici či vysokí státní úředníci a priori zvyklí hovořit s novináři či mlúvit před publikem. V rámci rozhovoru je tak třeba mít na paměti, že tyto lidé do značné míry umí přímo poskytovat jen ty informace, které chtějí, mají schopnost formulovat své myšlenky spíše mnohoznačně, aby si vždy zachovávali připadné únikové cesty, stejně jako umí „vynechat“ některé informace, či naopak věnovat „nadměrnou“ pozornost jiným, které však nemusi být z hlediska výzkumu relevantní. Právě schopnost neprezentovat se jako novinář může být z hlediska výzkumu klíčová. Dležitě také je správně formulovat vhodné otázky, aby se z rozhovoru či dotazníků nestaly pouze sbírkový banalit. Výhodou etnografického výzkumu jistě je poměrně úzké zaměření, které umožňuje vytrvářet a rozvíjet důvěrnější, či dokonce přátelské vztahy s osobami, které pracují ve zkoumaných institucích. Celý výzkum je také třeba chápat jako postupný proces, neboť poznanky získané z první a většinou formální konverzace se mohou radikálně lišit od těch, které jsou již výsledkem rozhovorů založených na větší důvěře.

3. **Biografie, analýza diskurzu.** S omezenou možností dlouhodobějšího kontaktu s objektem studia přirozeně vzniká i důležitost přípravy. Předběžné prozkoumání osobní i organizační biografie je v takovém případě velmi vhodné, neboť výzkumník získá přehled o minulosti předmětu studia a organizací, ve kterých se v minulosti pohyboval. Podobný průzkum také může badateli nabídnout inspiraci a představit o tématech a problémech, které by bylo vhodné v rámci výzkumu naděst či prodiskutovat. Události či biografie jsou také často rekonstruované skrze novinové články; encyklopedie typu „Kdo je kdo?“ nebo internetové stránky, stejně jako prostrědicovní nepřímých rozhovorů (Georgakakis, 2002; více Horák, Tomalová v této knize). Někteří etnografové se také velmi detailně zabývají nahrávanými a neformálními rozhovory, které analyzují pomocí diskurzivní analýzy, či dokonce psychologie (více v příslušné kapitole této knihy).
4. **Triangulace.** Kontrastování informací je metodou kontroly, při které jsou fakta ověřována z různých na sobě nezávislých zdrojů, jako například z publikovaných a psaných dokumentů, osobních diskusí či rozhovorů s různými osobami (viz úvod).
5. **Srovnávání.** Srovnání mezi dvěma či více objekty často pomůže získat potřebný odstup od specifického mikrokontextu, který je analyzován.

Vytvořit teorii, nebo nikoli?

Etnografická metodologie nijak neimplikuje povinnost zobecnovat závěry a aplikovat je na jiné případy. Můžeme tedy říct, že v rámci tohoto přístupu neexistuje zásadní tendence vytrvářet ze zobecnění teorii. Jelikož hlavní metodou jsou především jednoduchá pozorování a detailní popis založený na poznámkách z terénního výzkumu, v počátečních výzkumu často není třeba formulovat hypotézy. Členi tedy není generovat teorii, ale zdraznit kontextuální bohatost objektu výzkumu. Tento způsob práce vyústil v obrovské množství článků, knih, životopisů, novinových textů, monografií, ale i rozhovorů a projevů. Mnoho etnografických výzkumů má takový charakter, že je třeba opakovat klíčové úkony, jako jsou kladení stejných otázek, poizování nahrávek či analyzování dat v delším časovém horizontu. Protože etnografický přístup kombinuje induktivní a deduktivní kroky, původní hypotéza se může rozvíjet či měnit v průběhu výzkumného procesu.

Detailní popis zahrnuje v podstatě dva procesy, které se neustále opakují. V rámci prvního dochází k zapisování všech výsledků pozorování, tedy událostí, chování, okolností apod., ve druhém pak přichází na řadu výzkumníkova vlastní interpretace sesbíraných informací. Z této perspektivy je zřejmé, že určité zobecnění na abstraktnější, a tedy teorii se blíží rovinnu je možné, nicméně etnografie ze své podstaty neumožňuje pokus o „velkou teorii“. Také etnografové působící na poli politikologie velmi často neformulují žádné teoretické hypotézy a jejich případné hypotézy jsou spíše empiricky orientované, týkají se detailního popisu a vycházejí nejčastěji z předcházejícího dlouhodobějšího pozorování.

Z výše uvedeného je zřejmé, že politikologie převzala etnografickou metodologii bez zásadnějších změn. Je však třeba podotknout, že tato metodologie je se svými nástroji v podobě pozorování a popisu trochu vzdálená od tradičních teoretických debat v rámci politikologie. Etnografické studie zabývající se Evropou a EU jsou toho dobrým příkladem. Jak poznamenal Guiraudon (který, jako většina ostatních politologů, nerozlišuje etnografi a sociologii), „z teoretické perspektivy se sociologie EU snaží především přemostit rozdíl mezi standardními manichejskými dichotomiemi, které jsou běžné pro evropská studia, tedy například mezi intergovernmentalismem a neofunkcionalismem, racionalismem a konstruktivismem, či vysvětlením založených na idejích nebo [materiálních] zájmech... Empirické sociologie... je vhodná pro studium aktérů *in situ*, jejich běžných praxí a zvyků tak, aby porozuměla mocenským bojům a institucionální dynamice.“ (Guiraudon, 2006, s. 3) Politická etnografové předpokládají, že aktéři se snaží prosazovat

své zájmy, které mohou být organizační či materiální povahy (např. udržet nebo vylepšit si svoji pozici) nebo naopak mít spíše idealistickou povahu (mohou se tak týkat třeba prosazování určitého světónázoru). Politologové tak používají etnografické metody ke studiu „společenských reprezentací“, „společenských rámců“, „kulturních repertoárů“ a „kolektivních“ nebo „institucionálních šablon“, které aktérům pomáhají interpretovat svět, v němž žijí, a jež také do značné míry formují jejich zájmy (Guiraudon, 2006, s. 3; dále také Swidler, 1986; Medrano, 2003). V této sféře tak neexistuje ambice vybudovat velkou teorii či vstupovat do klasických teoretických debat. Můžeme tedy říci, že etnografická metodologie si v politologii uchovává interdisciplinární charakter. Politologové se ovšem častěji než antropologové snaží v rámci etnografické metody formulovat hypotézy, které poté v rámci výzkumu podléhají testování a následné verifikaci nebo falzifikaci. Za těchto podmínek politologický přístup vytváří určitý prostor k možným generalizacím.

S problémem možné generalizace je však také úzce spjat problém reprezentativnosti vzorku. Možnost zobecnění si vždy žádá naplnění určitých parametrů, jako jsou třeba velikost skupiny či přístup k jednotlivým členům skupiny. V politologických etnografických studiích tak velmi často najdeme ospravedlnění zobecnění v úvodu či dodatku, kde autor popíše rekonstruované biografie a známí počty lidí, se kterými dělal interview, a jejich reprezentativnost ve vztahu k celé skupině či organizaci.

6.3 Aplikace etnografie v politické vědě

Využití etnografické metodologie ve sférách veřejné politiky, administrativy, evropských studií či mezinárodních vztahů se v poslední době stalo populárním především ve Francii, Velké Británii a Německu a do určité míry také ve Spojených státech. První kroky v rámci politologického etnografického výzkumu byly učiněny na úrovni národního státu. Američtí etnografové se v průkopnických studiích zaměřili na komunity indiánů a černoského obyvatelstva žijící v některých velkých amerických městech (např. Benedict, 1934; Borneman, 1998). Také u jejich evropských kolegů vzbuzovaly zájem zvláštní způsoby některých komunit či etnických menšin uvnitř nebo při hranicích národních států (např. MacDonald, 1993). V poslední době však došlo k výraznému rozvoji studia politických organizací a jejich institucí,

pro které se ujal název politická antropologie (Abélès, 1995). Francouzští etnografové tak například začali zkoumat vládní instituce (Abélès a Jéudy, 1997) nebo veřejné instituce se specifickou organizační kulturou, jako je třeba *Ecole nationale d'administration* (ENA), která vychovává francouzskou politickou a ekonomickou elitu (Bellier, 1993).

Další kroky evropských etnografů pak vedly k Evropské unii. Etnografická literatura zabývající se Evropou a její integrací má dnes tři hlavní centra zájmu: 1) evropské elity a administrativní a politickou kulturu evropských institucí (např. Abélès, 1992; Abélès, Bellier a MacDonald, 1993; Schnabel, 1998; Bach, 1999; Bellier a Wilson, 2000; Hooghes, 2002; Georgakakis, 2002; Joana a Smith, 2002, 2004; Smith, 2004; Georgakakis a de Lassalle, 2004); 2) národní symboly a každodenní zkušenosti s interakcí s EU (např. Tarrow, 1994; Borneman a Nick, 1997; Favell, 1998; Guiraudon, 2000; Kauppi, 2003; Delhey, 2005; Heidenrich, 2006; Hettlage a Müller, 2006; Bach, Lahusen a Vobruba, 2006); 3) sféry interakcí, kde dochází k přímým kontaktům Evropanů a které jsou často spojeny s otázkou evropské identity uvnitř a na hranicích EU (Boissevain a Friedl, 1975; MacDonald, 1993; Wilson a Smith, 1993; Goddard, Llobera a Shore, 1994; O'Dowd a Wilson, 1996; Andresson, O'Dowd a Wilson, 2003; Hermann, Risse a Brewer, 2006).

Tato kapitola se ve své empirické části zaměřuje především na studium elit a administrativní a politické organizační kultury. První studie evropských elit a organizací se začaly objevovat koncem osmdesátých let a počátkem devadesátých let 20. století. Průkopnická díla francouzských etnografů Abélèse a Belliera, stejně jako jejich britských kolegů Wilsona, Rosse či Hooghese, která se zabývala evropskými institucemi, patří dnes již mezi klasické texty politické antropologie v Evropě i za oceánem (Ross, 1995; Bellier a Wilson, 2000; Hooghes, 2002). Rossova studie (1995), která je výsledkem šestiměsíčního pozorování, se detailně zabývá denním počínáním Delorsovy Komise v kritickém období evropské integrace na počátku devadesátých let 20. století. Následné studie se pak velmi často soustředily na kariéry, postoje, strategická rozhodnutí či denní rutinu evropských komisářů, členů evropského parlamentu nebo ředitelů jednotlivých sekretariátů Komise. Hooghes (2002) provedl 137 rozhovorů u úřadech Evropské komise s cílem prokázat, že není možné příliš zobecňovat supranacionální či prointegrační ideje jejích členů. Klíčovým faktorem pro porozumění postojům a názorům členů Komise je podle Hooghese jejich národní příslušnost a charakter jejich profesní socializace.

Na osobních trajektorích významných etnografů lze také zpětně pozorovat vývoj disciplíny. Abélès a Bellier například začali své výzkumné kariéry pozorováním „původních“ či „netradičních“ etnických komunit. Abélès pracoval hlavně v Etiopii, Bellier v Jižní Africe. Počátkem devadesátých let 20. století se pak začali zabývat evropskými institucemi, tedy Evropským parlamentem (Abélès) a Evropskou komisí (Abélès, Bellier, a také Wilson). Tomuto výzkumu však ještě předcházelo pozorování na úrovni národních politických, administrativních či vzdělávacích institucí (Abélès, 2000, viz níže) či ENA (Bellier, 1993). Abélès, Bellier i Wilson vždy zakládali svoji práci na přímých pozorováních denní práce a rutiny vybraných, většinou vedoucích představitelů daných institucí a na rozhovorech, které pořídili s ostatními, třeba i bývalými zaměstnanci. Tato kombinace terénního výzkumu a zúčastněného pozorování pak trvala většinou zhruba jeden kalendářní rok. Výsledné studie se staly důležitým východiskem a inspirací pro další vlnu sociopolitického výzkumu evropských institucí (Georgakakis, 2002; Georgakakis a de Lassalle, 2004; Joana a Smith, 2002, 2004; Smith, 2004; Guiraudon, 2006). Georgakakis a de Lassalle se například pokoušeli objevit nejvýhodnější kvalifikaci a schopnosti, které vedou k úspěšné kariéře v Evropské komisi. V rámci tohoto výzkumu prozkoumali profesní kariéry a socioekonomické profily všech generálních ředitelů a jejich zástupců od roku 1960. Jejich výzkum tak obsahoval profilové charakteristiky nejvyšších úředníků v Komisi, jako jsou absolované vzdělávací instituce či genderový poměr, se příliš neliší od těch, které jsou typické pro národní úrovně. Na druhou stranu však objevil existenci mezinárodního profilu a specifické zkušenosti, která vychází z práce uvnitř Komise. Učtité dělení pak zůstalo patrné mezi technickými a sektorovými posty, pro které byla národní kvalifikace a zkušenost dostatečná, a politickými nadnárodními posty, které přirozeně vyžadovaly hlubší specifické znalosti evropské byrokratické mašinerie.

Pozdější vlna výzkumu se pak orientovala na mezinárodní aktéry a organizace. Ve Spojených státech, Velké Británii, ale především pak ve Francii sílí na některých vlivných katedrách mezinárodních vztahů přesvědčení, že především etnografické nástroje jsou zvláště vhodné ke studiu role transnacionálních aktérů, jako jsou nevládní organizace, nadnárodní společnosti, emigrantské skupiny či třeba teroristické organizace a sítě. Klíčová díla americké provenience (Keohane a Nye, 1970; Rosenau a Czempel, 1992; Keck a Sikkink, 1998) či francouzských teoretiků mezinárodních vztahů (Badie a Smouts, 1999) ovlivnila mnoho myslitelů v oblasti mezinárodních vztahů. V posledních letech však rychle narůstá i počet autorů, kteří využívají etno-

grafických metod ke studiu neformálních struktur, jako jsou právě emigranti či teroristické skupiny. Jimi badatelé se pak zaměřili na globální organizace (OSN) nebo se často v návaznosti na kritiku jejich působení zabývali mezinárodními ekonomickými institucemi, jako jsou MMF či Světová banka (Goldman, 2005).

6.4 Etnograf ve francouzském parlamentu

Následující dvě případové studie budou ukázkou výzkumu založeného na etnografických metodách, přičemž jedna byla vypracována antropologem, který se postupně dopracoval až do tradiční sféry politické vědy (Abélès); a druhá bude naopak dílem politických vědců, kteří si vypůjčili tradiční antropologické nástroje (Joana a Smith). Studie se také polybují na rozdílných úrovních analýzy. První zkoumá národní instituci, zatímco druhá se zabývá institucí v rámci supranacionální EU. Níže uvedené studie tak představí aplikaci etnografické metody na prozkoumání organizační kultury ve francouzském parlamentu a Evropské komisi.

Marc Abélès ve své studii *Un Ethnologue à l'Assemblée* (2000) prezentuje průběh a výsledky svého ročního výzkumu uvnitř francouzského parlamentu. Francouzský etnograf strávil v této instituci celou parlamentní sezónu 1998–1999 a zaměřil se na každodenní fungování, praxi a zvyklosti uvnitř této instituce. Cílem Abélèsovy studie bylo proniknout za zjevnou homogenitu poslanců, která vychází z jejich parlamentního statusu, a ukázat odlišnosti různých karriér a životních příběhů, které se později sešly na půdě nejvýznamnější francouzské legislativní instituce.

Hlavní výzkumné otázky formulované v úvodní pasáži tak jsou: Co poslanci dělají? Jaká je jejich funkce? Abélès se však nesnaží posuzovat a hodnotit, zda jsou jejich zvyky a rituály dobré či špatné, ale spíše chce porozumět, jaké jsou jejich světová názory a jaké hodnotové systémy se skrývají za jejich mobilizací. Následným cílem pak je z těchto informací učinit určité závěry o vnitřním fungování tohoto spíše uzavřeného společenství.

Abélès vstupoval do francouzského parlamentu už jako velmi respektovaný antropolog, který měl za sebou několik významných studií, navíc v zemi, která je tradičně antropologií, a to i té politické, velmi nakloněna. Nejen z těchto důvodů získal pro svůj záměr sledovat v průběhu jedné parlamentní sezony poslance souhlas tehdejšího předsedy Laurenta Fabiusse. Abélès dostal

